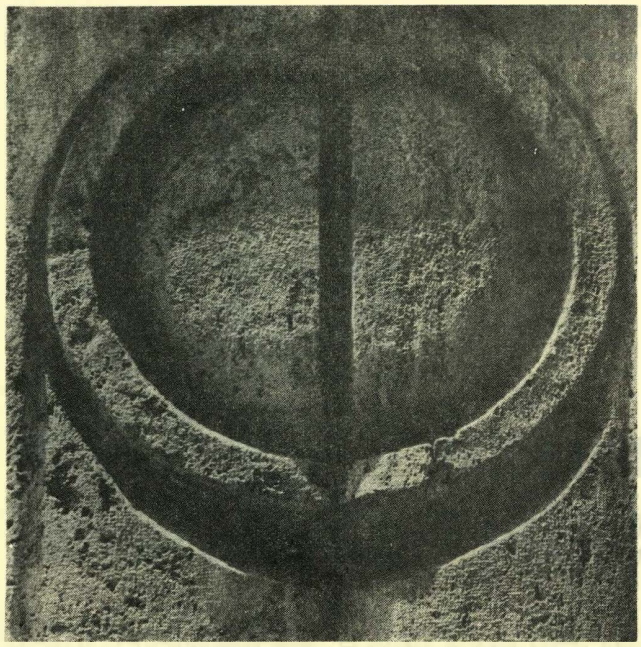

aleksandar tišma

odbrana smrtnosti

Hipoteza američkog fizičara doktora Etingera o mogućnosti čovekovog obesmrćavanja suočava nas sa vizijom koja po morbidnosti prevazilazi hrišćanski pakao. U svojim predviđanjima doktor Etinger se oslanja na postojanje razmaka između kliničke i biološke smrti; ako bi posle prve, koja još ne dovodi do raspadanja tkiva, čovečje telo moglo da se zamrzne za dug niz godina, ono bi, zahvaljujući napretku medicine, moglo jednom naknadno da bude izlečeno od uzročnika smrti, a zatim odmrznuto i puštено u novi, dalji promet. Čovek koji bi umro od raka ili srčanog infarkta bio bi, dakle, stavljen u frižider i tamo držan dok se ne otkrije lek protiv njegove bolesti; tada bi bio izlečen i vraćen životu.

Nastranu naučna i tehnička komplikovanost zadatka; ne možemo tvrditi da ona neće biti savladana. Nastranu teškoća da se naprave i drže u pripravnosti stotine miliona frižidera koji bi, širom zemljinog šara, gutali tela umrlih. Nastranu zaoštravanje problema prenaseljenosti, koje bi nastupilo oživljavanjem tih tela. Sve su to samo pojedinosti.

Opšte je ona grozna slika koja bi nastala kada bi se po našoj zemlji, po njenim ulicama, drumovima i travnjacima, počeli kretati milioni oživljenih staraca i starica, uskrslih leševa, ljudskih krntija koje je priroda već osudila na raspadanje a one tu presudu nisu prihvatile. Njihovim prisustvom prizor sveta bi se iz osnova izmenio: mesto šarenila uzrasta i godina, dobili bismo sumornu prevlast starosti, oronulosti, istrošenosti, senilne izgubljenosti.

Doktor Etinger doduše predviđa da se svaki organizam, ma kako star i iscrpljen bio, može oporaviti. Mogu se u njemu zameniti srce i pluća, bubrezi, jetra; jednom će se moći zameniti i mozak sa nervnim sistemom, a sa apsolutnim napretkom nauke moguće je zamisliti da će i same ćelije ljudskog tela biti zamenljive. Tada možda neće biti potrebno ni zamrzavanje. Čovek koji je ostario, istrošio se, dobiće danas veštačko srce i pluća, sutra će mu biti ugradene nove kosti, a prekosutra će mu na ove zamenjene sastavke biti navučena nova, gipka koža. Praktično, to će biti beskrajan krug, jer će pojedini organi i sastojci uvek imati dovoljno preostale vitalnosti da na sebe ili u sebe prime zamenu za one koji su dotrajali.

Većina stanovnika zemlje, a docnije i celo njeno ljudsko stanovništvo — jer će stvaranje novih jedinki postati suvišno — sastojaće se od tih zamenjenih ljudi, ljudi-mašina, ljudi-pluća, ljudi-koža, ljudi-bešika. To naravno neće više biti isti ljudi koji su poslužili kao osnova za postepeno stvaranje tih sastava namenjenih besmrtnosti. To neće biti ista srca, krvotoci, pa ni isti temperamenti; niti isti mozgovi, pa ni iste inteligencije; niti iste žlezde pa ni iste osećajnosti. Biće to stvorenja u stalnoj mutaciji, zavisnoj od organa koji ih upravo opslužuju ali i uslovljavaju, neka fluidna lica, lica bez stalnih osobenosti, bez određenih svojstava, lica bez ličnosti.

Pa kako će živeti ta lica? Sva kako skoncentrisana, u granicama svojih moći koncentracije, na mogućnost da prežive, da ne umru. Mogućnost da se ne umre, da se preživi, bila je i dosad glavni stimulans čovekov, ma koliko da je on znao da je ta mogućnost privremena, ograničena. Kako li će ga ona tek podbadati pred šansom besmrtnosti? Nije teško zamisliti tog čoveka budućnosti kako po džepovima ili u rancu na ledima vuče kolekciju rezervnih, veštačkih organa, da bi mu ih trenutno mogao usaditi najbliži lekar u slučaju najmanjeg znaka bolesti; nije ga teško zamisliti kako i sam postaje svoj lekar, iii kako žena i muž, ili dva prijatelja, postaju lekari jedno drugome, ne odvajajući se ni danju ni noću, slepljeni gvozdenim zagrljajem zaveta da će jedno drugom priteći u pomoć svim raspoloživim priručnim mašinerijama, ili jedno drugoga u slučaju krize strpati u najbliži frižider i obavestiti stručnjaka.

Pa ipak, smrt se ne bi mogla sasvim izbeći, ili je ne bi mogao izbeći svako — što izlazi na isto. Ako i ne bi više bilo ratova, dešavalo bi se da nekoga zahvati eksplozija neke mašine, ili da se surva u neki ambis, ili da sa avionom koji se pokvario pljesne o zemlju tako da mu se raspršeni delovi tela više ne mogu spojiti ni zameniti. Ta mogućnost, i ako bi bila jedan prema million, ispunjavala bi ljude neizvesnošću, terorisala bi ih ledenom, svugde prisutnom stravom. Ono što današnji čovek oseća u trenutku sudara voza ili zemljotresa samo je bleda senka užasa koji će besmrtnog čoveka obuzimati pred svakom stepenicom, pred svakom lokvom vode, pred vetrom i suncem, pred sopstvenim umorom, pred znojem, pred jelom i pićem, pred ljubavlju, pred usnivanjem i budenjem, pred svakim naporom i prelazom, jer svaki može dovesti do nepredvidljive promene u telu, do njegovog oštećenja, možda i do takvog koje se u ovoj jednoj prilici neće moći na vreme otkloniti. Alternativa život—smrt, koja je za nas u velikoj meri relativizovana neizbežnošću ranijeg ili kasnijeg razrešenja u korist onog drugoga, izrašće u džinovskog bauka, u sveprisutno, neotklonjivo pitanje: smrt, uništenje, nepostojanje, zauvek, ili postojanje u veke vekova, besmrtnost.

Hoće li čovek moći da izdrži pritisak tog strašnog pitanja, godinama i decenijama, vekovima i milenijima na koje ga osuđuje život bez kraja? Hoće li moći da preboli to odsustvo garancije večnog života — pred mogućnošću večnog života? I, hoće li moći preboleti odsustvo garancije smrti, pred mogućnošću smrti? Smrt je strahota ali i smirenje, smrt je obesmišljenje naših napora i radosti ali i njihovo svođenje na meru, smrt je orijentir, regulativ naših nastojanja, prema njoj kao završetku mi merimo i raspoređujemo svoj rad, svoju ljubav, prema njoj stvaramo materijalna dobra i potomstvo, ona je zajedno sa radanjem okvir našeg života, dirigent njegovog ritma, njegov prirodni raspleta u otvaranje mesta, puta drugima. Da nije smrti, život bi bio vapijuća nepravda: zašto da ga neko ima a neko nema, da se jedno biće u zagrljaju dvaju rodi a drugo ne rodi. Vapijuća nepravda bila bi i svaka pojedinost života: što je neko od drugog moćniji ili srećniji, jer bi nedostajala osnovna pravda: da je svak ipak smrtan i, kao što je od praha nastao, u prah će se pretvoriti. Smrt je ta koja nas, i pored svih nejednakosti, izjednačava, ona zauzdava našu sujetu, našu pohlepu, našu lažnost, našu surovost; saznanje smrti, svoje i tude, omogućuje nam da sujetu, pohlepu, lažnost i surovost podnosimo.

Ona nam omogućuje i da podnosimo sebe, kao jedinku, čak i ako smo sebi postali mrski, zbog poroka ili patnji. Ona nam omogućuje i da tu mrsku jedinku ukinemo, dižući na sebe ruku. U eri besmrtnosti ni ta krajnja, jedina čista, i jedina čisto ljudska sloboda ne bi nam bila data, jer samoubistvom ne bismo samo ubrzali neizbežnu smrt, već odbacili pravo da uvek živimo.

Živeli bismo, znači, uvek. Bez granica, bez medaša, bez stalnih svojstava, pa dakle i bez potrebe da do nekog roka nešto učinimo ili ne učinimo, da neko svojstvo upotrebimo ili ne upotrebimo, jer bi se to uvek moglo odgoditi, jer vreme ne bi postojalo. Prosto bismo trajali.

Ili bismo ipak živeli? Jer, ipak, znali bismo da i zemlja ima kraja, da i vasiona ima kraja, da nas mimo naše lične besmrtnosti vreba jedna neizbegnuta, opšta smrt — strašiteljka i osloboditeljka?

(NASTAVAK SA 4. STRANE)

san. Paradoksi čoveka, koji neslobodu proglašava za jedinu moguću slobodu, a kompenzacije stavlja u položaj vrsnih branilaca života i često ih najavljuje kao otkrovenja i puteve oslobođenja ličnosti.

Igra kompenzacije

Kratkovida, sebeljubiva igra čoveka sa sobom se nastavlja. On jeste, on ipak sada jeste. To je dovoljan argument da nije bolje biti nezadovoljni Sokrat nego homo sum. A kompenzacija, iako previđanjem faktičke ugroženosti čini ličnost nespremnijom za stvarno, vrednosno življenje, obezbeđuje trajanje.

Nadopune života, u nemom, zvanično neskliopljenom savezu sa umišljenim ili stvarnim objektom ugrožavanja, okreću se protiv potencijalnog prometejstva ličnosti, prometejskog načina vrednovanja, prometejskog revolucionarnog reda stvari, ili pak prometejsko revolucionarstvo iskorišćavaju za svoje niske ciljeve, čine ga sredstvom kompenzacije (na primer, manje vrednosti), ili ga naprosto uništavaju protivstavljajući mu spoznati apsolut koji prometejstvo ne može da prizna. Praktično, čovek sudeći o sebi i tobože iskreno otkrivajući sebe, iz jedne značajnije etičke i prometejske perspektive gledano, afirmiše svoje uzvišeno jastvo kao trajanje. Na ovaj način, moćnim previdom i svojim moćnim konstrukcijama koje se redovno oslanjaju na značenja mita o Sizifu (Sizif ne može da opravda amorfnost prometejstva, još manje čovekovu apstinenciju od sebe, on je pre simbol fakticiteta nego mogućnosti života), on pokazuje svoju spremnost, stasalost da „nepogrešno" prosuduje svet i svoj smisao u njemu. I zatim, gotovo nezavisno od smisla života prosuduje sebe i zaključuje da se smisao prema njemu prilično amoralno ponaša. Čovek je, međutim, zaboravio da je amoralnost smisla neposredan proizvod njegovog nemoralnog odnosa prema sebi, prema svome biću. Umesto traganja za jedinstvom bića u sebi on pomalo licemerno i podosta ljudski (iz običnih, ljudskih pozicija mereno) mojsijevskim glasom objavljuje svoje sadašnje značenje kao pravo, izvorno značenje bića, posredno i prometejskog bića koje nije asketsko, mada mu nije stran revolucionarni asketizam, nije neostvarivo, mada je (ako se sme suditi po dosadašnjoj čovekovoj istoriji) utopija, dakle san, večni čovekov idealni san, započet u mitskoj strukturi svesti. A san svaki vrač tumači na svoj način uvek deleći njegov realizam od njegove idealne neostvarivosti u elementarnoj životnosti.

Otuda se, ne tako retko, nastojanje da se odrede čovekove koordinate pretvara u određivanje sitno ljudskih dimenzija, otuda se često prometejizam transfigurira u građansko postojanje na ivici ljudskog.

Stvoreni čovek

Tvorac biblijske legende o postanku sveta, ili one plemena Kvihua, ili bilo koje druge, toga je svestan i opet objavljuje svoje otkrovenje postanja koje, iz ove perspektive gledano, postaje lukavi i uspeli pledoaje čovekove odstranjenosti iz sebe. Očigledno pesnik je izneverio svoj stvaralački čin, svoju svest koja se tražila i koja je, bar u nekom početku, tražila izvorno prometejsko biće. No ovaj pesnikov potez ima i drugu ne manje uverljivu stranu. Stvoreni čovek (što znači da je prevazideno podljudsko stanje) je potencijalni svesvesni duh, tipa božanske svesvesnosti. U pitanju je čovekova raspoloživost, potencijalna sloboda izbora koja postoji u svakom trenutku trajanja bilo koga čoveka i pesnika naravno, jer on je i stvorio baladu o trajanju. Pesnik shvata svoj paradoksalni položaj, činjenicu čovekovog življenja. On — stvaralac je na kolenima trajanja pred svojom projekcijom svesvesnosti, on zapravo svoju projekciju svesvesnosti prevodi u trajanje.

U nekom delu svesti, pesnik je uporedo sa znanjem da obavlja sveti, božanski posao, da stvara, znao da se igra, da stvara umetničko delo, ili objekt zamene, objekt na koji će preneti svoju odgovornost, dakle, objekt koji će moći, po potrebi, da mu nadoknadi sve promašaje. Svest o kompenzacionom, kalarktičkom momentu njegovog kreativnog, a to znači prometejskog (trebalo bi da bude prometejski) produkta ga je malo uplašila. Kratkotrajni prometejskostvaralački trenutak se izgubio u simbolici i mnogoznačnosti idola koja se eksplicira i time javno deklariše svoju fiktivnu moć. Lažnost situacije je očita. Prividno poštena samoodbrana iz tog odredišta nije moguća. Nju bi kao kakva mistična senka pratila svest da je biće prevareno, da se čovek, jednostavno rečeno, laže. I on to ni do danas nije prestao.

Njegovi idoli u našem veku su mnogobrojniji i šarmantniji, a osim toga lakše prevladavaju odnos svesti o životu i prometejstvu. Dvadeseti vek je doveo do apsurda mnoge vrednosti stvarajući od njih institucije. Institucionalnost umetnosti, tehnike, umetnika, naučnika, političara, filozofskog sistema, društvene strukture itd. vodi čoveka u destrukciju ili u konformizam, ili pak da kao neadaptiran, zvanično okvalifikovan za neurotičara, eventualno anarhistu, ahasferski kuca na zatvorena vrata ljudskosti. Duh je u samoopčinjanju znatno napredovao i po svemu sudeći dobar deo njegove aktivnosti, kao uostalom u istoriji duha uopšte, danas je usmeren na najmanje duhovne stvari koje, spolja gledano, bogate i čine značajnijom egzistenciju čoveka. Složenom kazuistikom stvara se vreme prometejskog zatišja koje bi se iz izvesnih pozicija moglo dopustiti, jer konačno čovek mora i da predahne, da se zabavi praznином, da bi mogao da se iznova bori za vrednosti.

Ali čovek se na ovaj način oslobađa od svoje bitne upućenosti i bilo kakve odgovornosti prema sebi i svetu. On nije spreman da svoje biće prihvati, da prizna vrednost prometejstva, svoje slobode, iako ne zaboravlja (a želi da zaboravi, da se izgubi u bogu, u strogo formulisanom principu) da je po prirodi svesno, slobodno biće.

Zaplet oko vrednosti dimenzija čoveka se povećava, a znanje o suštini bića sve više prelazi u drugi plan. U ovakvom nizu promena gubi se svest o suštini. Ako bi trebalo da potražimo pandan ovom postupku onda bi to mogla biti kondenzovanja u snu koja isključuju realne razloge i nameću se kao prava realnost. Upravo kao u snu, čovek se mimo svoje „stvarne" volje opredeljuje za trajanje, stoga je i njegov opstanak, njegovo bivanje, njegov prometejizam, nezavisan od njegove volje, drukčije rečeno: čovek za svoju sudbinu nije i ne može da bude kriv, nije kriv ni za to što ne poznaje svoju suštinu, što ju je identifikovao sa konkretnošću.

To su novi argumenti trajanja — homo sum, jer konkretnost čoveka redovno ugrožava i on je prinuden da prihvati njenu inertnost, ne primećujući pri tom da je sebe doveo u sumnjivu ljudskost, da njegova još nerazvijena ljudskost počinje da atrofira. Sa svojim malim duhovnim dometom čovek može da upozna je nebitne stvari, svoj odnos prema njima, i prema veličini svoga poznavanja on se i ispoljava, on realizuje svoj humanus koji je iz ovog aspekta veoma diskutabilan. Čovek kratkog vida i kratkog poimanja ne može dospeti do većih sintetičkih intervencija, ne može uopštavati, nema ni prava da uopštava, da pravi rezimee većih dimenzija. Značajno je ipak da on nikad ne ruši sve svoje kule, iako svojim trajanjem priznaje nekomunikativnost sa višim bićem u sebi.

Ali homo sum.

Radoman KORDIĆ